

Уніфікована множинність. Якими кольорами говорить літургійна традиція?

ГАЛИНА ПОМИЛУЙКО

11 ГРУДНЯ 2019

В одному з попередніх номерів «Вербуму» Вікторія Семенова зверталася до історії постановки канону літургійного різнобарв'я, його символіки та сьогоденної специфіки застосування п'яти кольорів священницьких шат у римському обряді – риті, що за часів папи Інокентія III уніфікував доти наявну множинність літургійного хроматизму, утворивши в такий спосіб єдиний чітко окреслений західний канон. Однак, сягнувши глибини літургійної традиції Католицької Церкви, як у її досі існуючих, так і зниклих обрядах, можемо віднайти сліди дещо інакших колористичних акцентів, які, однак, цілком суголосні тому біблійному символізму, на якому у своєму трактаті «*De sacro altaris mysterio*» наголошував Інокентій III. У цьому невеличкому нарисі ми намагатимемося простежити ті відмінності, які є складовою тяглою богослужбової традиції і розуміння котрих здатне наблизити нас до повнішого осягнення Жертви, що приноситься Богові під час Меси.

Фото: Albert

Нерозривний зв'язок сенсорних чуттів та умоглядного споглядання Бога означив ще св. Августин. У своєму трактаті «*De Trinitate*» латинський Отець Церкви, послуговуючись мовою неоплатонізму, формулює концепцію «зовнішнього» та «внутрішнього» бачення (*visio*), стверджуючи, що зір – за самою своєю сутністю найбільш відповідний актові умоглядного пізнання. Відповідно бачити оком зримає – перша сходинка до контемпляції розумом (або в термінах св. Августина – душею) незримого. У Літургії найсакральніша та наймістерійніша трансубстанціація хліба та вина в Тіло та Кров Христа, Його смерть на Голготі, осяяне воскресіння і сходження благодати на зібраних коло Його вівтаря відбувається приховано від людських очей, у принципово незримий спосіб, який, утім, людині даровано духовно осягнути через оприсутнені матеріальні знаки та символи: жести, слова, музику, барви. Теолог XIII ст. Роберт Гросетест у своїй «Метафізиці світла» писав, що «колір – це втілене у матерії світло», себто те іманентне та доступне людському зорові, що оприявлює приховану від первинного сприйняття трансцендентну Божу присутність. Отже, різнобарв'я літургійних шат і є тим символом, що протягом Меси має скеровувати розум та душі люду Божого крізь усю історію

спасіння до сопричастя з Трійцею в Небесному Єрусалимі.

Первісний білий, що символізував Христа преображеного та воскреслого – те світло Нового Завіту, на яке очікував і до якого постійно метафорично апелював Старий Завіт – у часи мученицьких гонінь, а надто у III–IV ст., доповнюється багряним – кольором крові, пролитої за Христа Його вірними сповідниками, але також і символом Святого Духа, що був засланий на апостолів у вогні. У ранній літургійній практиці білий уособлював чистоту та невинність Агнца, а червоний – пролиту Ним кров. Цей символізм і донині криється за літургійною одіжжю папи. Відповідно в біле облачалися під час торжеств та в ординарні дні, а в багряні шати – у Великий піст та під час реквіємних богослужінь. З V ст. чорний колір нерозривно пов'язують з жалобою, печаллю та покутою, адже він являє найвиразнішу полярність зі світлом слави воскресіння та акцентує на онтологічному розриві, що через первородний гріх наскрізь пронизує цю «долину сліз». Коптський рит дотепер зберігає таку дуальність, бо в ньому фактично співіснують лише дві барви: біла (срібна і золота вважаються її інваріантами) та чорна, в яку вбираються лише на Страсний тиждень. До цього тривимірного хроматизму, який, за словами одного з найбільших знавців історії барв М. Пастуро, був знаний ще в античній колористичній традиції, папа Інокентій долучає і зелений колір, що як полиск одночасно чорного, червоного та білого використовувався для ординарних служб. Класичному «п'ятірному грону» Римської Літургії бракує лише фіолетової барви – кольору без якого годі уявити реквіємні, адвентові та великопісні богослужіння після II Ватиканського Собору.

Різнобарв'я літургійних шат і є тим символом, що протягом Меси має скеровувати розум та душі люду Божого крізь усю історію спасіння до сопричастя з Трійцею в Небесному Єрусалимі.

Широковживаний у Римі фіолетовий не лише пом'якшує, здавалося би, безнадійний трагізм чорного, а й акумулює в собі ті символи, що підкреслюють кольори, що почасти застосовувалися замість нього в інших західних обрядах. До прикладу: фіолетовий замість чорного – це наділення страждання та смерті сенсами надії, віри у воскресіння та очікування на життя вічне; фіолетовий замість рожевого – це радість, на пришествя якої ми смиренно очікуємо в покуті; фіолетовий замість багряного – це царська велич приниження та каяття; фіолетовий замість сірого – це *memento mori*, нагадування про попіл, яким ми є і до якого тілом неодмінно вернемося; зрештою, в амвросіанському обряді існує глибокий, темний і

насичений різновид самого фіолетового кольору – «*morello*», що, спектрально наближаючись до чорного та контрастуючи з римським ліловим «*violaceo*», поглиблює семантику покути. Це ілюстрація символічного наповнення лише одного вже звичного нашому окові кольору, проте з часів середньовіччя і протягом віків застосовувалися, а подекуди і досі використовуються, й інші барви: золота і срібляста, жовта і цинамонова, сіра попільна і блакитна, утворюючи ту поліфонічну множинність літургійного символізму, сліди якої усе ще можна віднайти в межах сьогоденної жорстко уніфікованої системи.

Амвросіанський обряд та унікальність фіолетового

В амвросіанському літургійному обряді, розповсюдженому в архієпархії Мілана та в понад ста парафіях єпархій Павії, Бергамо та Лугано, колір богослужбних шат чи не найбільше відмінний від римського обряду. Визначальним літургійним кольором є червоний, а не білий, як у римській традиції, який також використовується замість зеленого під час ординарних і недільних Мес у період від П'ятидесятниці і до третьої неділі жовтня, а також на *Corpus Christi* та його октаву. Зелений, хоча і наявний в амвросіанському риті, однак не так широкоживано. У зелене облачаються лише в період від октави Богоявлення до надвечір'я Семидесятниці, з другої неділі після Пасхи до п'ятниці перед П'ятидесятницею та від Освячення храму до Адвенту. Рожевий колір, який факультативно наявний у римському обряді двічі на рік – у третю неділю Адвенту «*Domenica Gaudete*» та в четверту неділю Великого посту «*Domenica Laetare*» – взагалі відсутній у міланському обряді, натомість упродовж усього цього часу вдягаються в шати або чорного кольору, або глибоко фіолетового – «*morello*». Періоди Адвенту та Великого посту в амвросіанському обряді, подібно до зниклих мозарабського і галліканського, тривають 6 тижнів, отже особливо наголошують на покайному очікуванні. Великопісний час до 1902 року взагалі не переривався жодними торжествами (нині маємо лише св. Йосипа та Благовіщення), тому в усі будні дні служили ординарні Меси, на які приписувалося вдягатися в колір найжорсткішої покути – чорний. Ба більше, особливість цього обряду – в усі великопісні п'ятниці (не лише Страсну п'ятницю) не здійснюється консекрація, віряни причащаються передосвяченими Дарами. Чорний укорінений не тільки в символізм жалоби (як це бачимо під час служб по померлим), а й каяття та, що особливо підкреслює цей рит, аскетизму. Тому по великопісних неділях, коли покайня та аскеза поступаються радості воскресіння, не надто доречно використання суворого чорного. Тоді служитель облачається в далматичу кольору «*morello*», чий наближений до чорного відтінок не руйнує загальну естетичну та символічну єдність духовної та фізичної покути. Не дивно, що світлому рожевому не знайшлося місця в цій глибоко аскетичній традиції і поготів. У пасхальний і різдвяний періоди, а також на Христові, богородичні торжества та свята святих, що не померли

мучениками – служитель надягає біле як символ панування світла вічної слави та любови Христової у цьому світі й наближення Його Царства.

Галліканський і ліонський обряди та аскетичність сірого

На відміну від амвросіанського обряду галліканський літургійний рит не зберігся до наших днів, хоча у XX ст. на теренах Франції були спроби його відродити. Натомість в одній-єдиній церкві міста Ліона братство св. Петра й нині служить Месу в ліонському обряді, який, на відміну від давнього унікального галліканського, являє собою локальний варіант римського риту, тому часом його називають римо-ліонським. Утім, з перспективи літургійної колористики обидва мають низку особливостей. Церкви Парижа, Ліона, Арраса та Камбре на урочистість Усіх святих використовували червоний колір на пошану тих мучеників, що складають левову частину сонму святих, тоді як у Римі облачалися в білий, пов'язуючи священницьку одіж із сьайвом тисяч прославлених, що предстали перед престолом Агнца у видінні з Апокаліпсису Йоана. На свято Тіла і Крови Христових у Парижі, Камбре та Тулі одягали червоний, підкреслюючи пролиття Христом Своєї Крови за спасіння людини, натомість для Рима та Ліона був притаманний білий – колір чистоти та непорочности Жертви. По неділях після П'ятидесятниці, коли Рим використовував ординарний зелений, у Парижі зодягалися в червоне, аби наголосити на символізовмі сходження Святого Духа на апостолів у вогні. Ліонський рит досі зберіг сірий колір, який використовувався у попільну середу та під час будніх Мес Великого посту, символізуючи глибоку покуту, тілесну стриманість та контемплативну зосередженість на власній смерті та Христових пасіях на хресті. У той самий час у Парижі подібну семантику мав коричневий колір або чорний із червоними орнаментами на ризах, який використовували, починаючи з першого тижня Страстей Господніх.

Далматинки, оздоблені елементами попільно-сірої барви, застосовували протягом усього великопісного часу.

Мозарабський обряд та маріологічність блакитного

Здавна Церква Толедо використовувала червоний на Богоявлення та його октаву, зелений – на Йоана Хрестителя та Вербну неділю, блакитний – на Зіслання Святого Духа, перший тиждень по П'ятидесятниці та недільні Меси до Адвенту, сірий або блакитно-фіолетовий – на Великий піст, від попільної середи і до Страсного тижня включно, чорний – на Страсну неділю до Великодня, білий – на Великий четвер та Велику суботу. Сукупно всі кольори зустрічалися

один раз на рік – на Месу Усіх святих. Особливу увагу привертає активний вжиток синьої барви, що донині зберігся в римському обряді в Іспанії та подекуди в Латинській Америці та застосовується у свято Непорочного зачаття Богородиці. І хоча в середньовіччі блакитне літургійне облачення з його семантикою нагадування про твердь небесну не було аж таким винятком, бо деінде використовувалося на богородичних Месах, під час свята Пресвятої Євхаристії та навіть на позначення трауру, йшлося про глибокий синій або небесно-блакитний колір. Мозарабська традиція Іберійського півострова мала дещо інший відтінок синьої барви – темно-лазуровий «*ceruleo*», який спершу не був прив'язаний винятково до Діви Марії. Першу згадку про нерозривний зв'язок кольору з Літургією зачаття Богоматері, непорочність якого глибоко вшановувалося на локальному рівні, знаходимо в Севільї 1690 року. В октаву богородичного торжества місцеві служителі неодмінно вбиралися в темно-лазурові шати, розшиті квітами золотого кольору. Новопризначений архієпископ міста дон Хайме де Палафокс і Кардона з цього приводу надіслав у Рим заувагу (*dubia*), намагаючись викоринити місцеву мозарабську колористичну спадщину, остаточно поєднавши іспанську літургійну дисципліну з римською. Апостольська столиця підтримала архієпископа, заборонивши застосовувати цю барву в Літургії. Однак близько 200 років потому, 28 листопада 1819 року, папа Пій VII на запит архієпископства Севільї поверне місту унікальне право облачатися в лазуровий «*ceruleo*» в октаву Зачаття Пресвятої Діви Марії, тим самим даруючи безцінний привілей тому місцю, де вірні та служителі Церкви задовго до прийняття догмату (1854 р.) сповідували тайну непорочного зачаття Пресвятої Діви, увиразнюючи свою віру унікальним кольором літургійних шат, який нині в усій іспанській ментальності нерозривно пов'язаний з містичною чистотою земного й небесного життя Божої Матері.

ГАЛИНА ПОМИЛУЙКО

11 ГРУДНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line 284